

V. BOGDANOV, JAKOBINAC MARTINOVIĆ I NAŠI GRANIČARI.

Narodni list VIII, 1952, 9. I., br. 2039.

O opatu Ignjatu Martinoviću, mađarskom »jakobincu« srpskog porijekla, nad kojim je u Pešti 20. V. 1795 izvršena kazna smrti zbog njegove prevratničke djelatnosti, pisao je dosada kod nas samo F. Šišić u vezi s pitanjem o sudjelovanju Maksimilijana Vrhovca, tada već zagrebačkog biskupa, u tom radu. Šišić je 1903 u članku »Biskup Makso Vrhovac i Martinovićevo urota« (Vienac XXXV, str. 393—395) izvijestio o tome na osnovu knjige V. Fraknói-a, Martinovics és társainak összeesküvése, koja je 1880 izašla u prvom, a 1921 u drugom proširenom izdanju (pod izmijenjenim naslovom: Martinovics élete), ne unoseći u tekst ništa svoga. Međutim, kada je 1926 objelodanio u »Novostima« svoj oduži prilog: »Ne-poznate stranice iz doba biskupa Vrhovca« (Novosti XX, 1.—4. VI., br. 149—152), on se već mogao poslužiti novom građom iz bečkih arhiva i podvrgnuti »reviziji naše dojakošnje znanje o odnosu slobodnoga zidarstva uopće, a napose o vezama biskupa Vrhovca sa slobodnim zidarstvom i s opatom Ignjatom Martinovićem i njegovom ‚zavjerom‘«.

Suvremenik samog događaja, grof Adam Oršić, nije sumnjao u ozbiljnost i opasnost toga pothvata. On je u svojim memoarima zapisao: »U različitim zemljama Francuzi su preko svojih emisara, koji su propovijedali jednakost i slobodu, stavili u pokret ljude mutnih glava. U Ugarskoj su opat Martinović, bivši franjevac, grof Sigray, Szolarchek i Laczkovich skovali urotu i proširili neki revolucionarni katekizam, u kojem su bila opisana prava slobodnog čovjeka. Da ta urota nije bila pravodobno otkrivena, oni bi bili postigli svoju svrhu, ali su, jer su im dopisivanje otvarali, bili u pravi čas otkriveni i u Pešti smaknuti«. (Arkiv za povjestnicu jugoslavensku X, 1869, str. 265. Prijevod ovog mjesta u knjizi: Rod Oršića, Uredio i uvod napisao Adam grof Oršić Slavetički, Zagreb 1943, str. 74, potpuno je loš.)

Šišić je, naprotiv, već 1903 konstatirao, da Martinovićevo tajna organizacija, u kojoj je bilo okupljeno oko 75 članova, »u bitnosti svojoj nije bilo drugo, nego literarno, tako reći akademsko društvo za proširenje ideja o slobodi, jednakosti, bratinstvu, obrazovanosti i suverenitetu pučkom« (Vienac XXXV, 393), a 1922 je to društvo nazvao »u stvari sasvim bezazlenim i neopasnim« (Biskup Štrosmajer i južnoslovenska misao I, str. 91). Premda je time značenje Martinovićevo rada svedeno na pravu mjeru, ne može mu se nipošto odreći njegova važnost u mađarskom političkom razvoju; ne samo u socijalnom nego i u nacionalnom pogledu zastupao je krug oko Martinovića doista napredne misli, a raspravljao je i o promjeni političkog poretka u Ugarskoj, koja bi trebala da se oslobodi vlasti Habsburgovaca.

Pogotovu je neopravdano mišljenje, da je Martinović poduzeo nešto ozbiljna i u Hrvatskoj. Iako Šišić nije o tome 1903 ništa rekao, ipak je već iduće godine (1904) V. Deželić u svojoj biografiji biskupa Vrhovca ustvrdio, da su »revolucionarni odbori bili razsipani u Hrvatskoj« (str. 69), a i Bogdanov ističe, da je Martinović radio na organiziranju »demokratske revolucije u Ugarskoj i u Hrvatskoj«. Danas više ne može biti sumnje, da se o nekoj organiziranoj, i još k tome revolucionarnoj, akciji u Hrvatskoj, koja bi tobože potekla iz Martinovićevo tajnog društva, ne može govoriti. Sam je Martinović u istrazi spomenuo poimenično nekoliko osoba, koje je nazvao hrvatskim demokratima, ali im je pridao neko značenje samo po tome, što ih je povezao s imenom biskupa Vrhovca. Taj je tobože — tvrdio je u svom memorandumu od 21. XI. 1794 — široj revolucionarne knjige među »svojim mladim popovima, preko kojih je zadobio za demo-

kratske ideje više članova, nego li bi ikoje tajno društvo kadro bilo« (Šišić, u Viencu XXXV, 394). Među tim »demokratima« spomenuo je i odvjetnika Josipa Petrovića, koji je desetak godina kasnije (1807) kao biskupov pouzdanik izražavao u jednom pismu bojazan pred uvođenjem mađarskog jezika time, što će s latinskim jezikom nestati i »Verböczius i znym pravicze orszacske«.

A istog Petrovića, kao biskupova pouzdanika, dovodi Martinović u vezu i sa sastavljanjem poznate kajkavske revolucionarne pjesme, u kojoj se slavio Francuz kao nosilac demokratskih ideala. Bogdanov reproducira ukratko sadržaj te pjesme, ne dajući ovom prilikom više od T. Smičiklasa (Poviest hrvatska II, 1879, 399), koji ju je doduše imao — kako sam kaže — »pred sobom«, kad je o njoj pisao, ali je iz nje izostavio koješta, što se u njoj govorilo o plemstvu i pogotovu svećenstvu, jer to — »prelazi granice pristojnosti«!

Ta »hrvatska pučka pjesma« odnosno paškvil, kako ju je nazvao još Vrhovac u jednom pismu od 17. III. 1794 (usp. Đ. Šurmin, Hrvatski preporod I, 1903, Bilješke I, 04), nije nam danas pristupačna. Šišić ju je poznao prema rukopisu, što se »čuva u arhivu Jugoslav. Akad. u ostavštini Tkalčićevoj« (Biskup Štrosmajer... I, 1922, 92'), ali je ondje danas više nema, a V. Deželić je o njoj pisao upućujući čitaoca na Jagića, Istočnici dlja istorii slavjanskoj filologii II, 1879, str. 280—281, gdje ćete je također uzalud tražiti. Martinović je tvrdio, da je tu pjesmu spjevao biskup Vrhovac — »ili on sam, ili ju je dao napisati po kojem svom pouzlaniku« (Šišić u »Novostima« XX) —, ali se o njezinu porijeklu ne zna ništa pouzdano. Bogdanov je, kao što je to učinio već Smičiklas (o. c. II, 400), povezao tu pjesmu s Martinovićevom akcijom, ne ulazeći ovdje dublje u to pitanje. Na osnovu spomenutoga pisma biskupa Vrhovca može se sa sigurnošću zaključiti samo to, da ta pjesma nije od njega potekla.

Nije još razjašnjeno ni pitanje veze između paškvila iz g. 1794 i one pjesme na hrvatskom jeziku, koja se, pisana rukom, pojavila u zoru 24. X. 1796 na četiri mjesta u Zagrebu. Prema opisu E. Laszowskog u reviji »Zagreb« IV, 1936 (Buntovnički spis »Fama volat« u Zagrebu g. 1796. 352—354), koji je izrađen na osnovu istražnih spisa, »pripovjedalo se je po gradu, da je bilo latinskih prijevoda toga »famosnoga libelusa« (352), a jedan je primjerak s originalnim tekstom donio Vrhovcu njegov odvjetnik. Laszowski konstatira, da se još 1800 uzalud tragalo za piscem pjesme (354), koju on nije mogao nigdje pronaći. O njoj je poslije Laszowskoga — ne navodeći njegov članak — pisao također Stj. Antoljak u prilogu: »Les repercussions de la revolution française en Croatie« (Annales de l'Institut de Zagreb, Avril-Juin 1939, str. 81), napominjući, da je — kako kaže u svom autoreferatu o tome članku (Nastavni vjesnik XLVIII, 1939-40, str. 459) — »isti pamflet bio još dva puta štampan i dijeljen čak i na sam dan otvorenja sabora 24. oktobra 1796«, i da »je bio raširen po cijelom Zagrebu«. Kao ni Laszowski, tako ni Antoljak ne povezuje tu pjesmu s onom iz g. 1794; potonju prvi uopće ne spominje, a drugi govori o njoj, na osnovu Smičiklasa, nezavisno o prvoj. Međutim, kako Antoljak ne navodi vrelo, iz kojega crpi svoje podatke, nije jasno, odakle je potekao nesklad između njegove općenite tvrdnje, da se radilo o dva puta preštampanoj pjesmi, i mnogo detaljnijih podataka Laszowskoga, koji svjedoče o svega nekoliko rukopisnih primjeraka.*

* Prema naknadnom saopćenju prof. V. Bogdanova, pjesmu iz g. 1794 prepisao je 1948 u Budimpešti dr. F. Hauptmann. Nađena je među spisima o Martinovićevoj uroti, s vlastoručnim bilješkama jednog od njegovih drugova, Josipa Hajnocyja. Prijepis se sada nalazi u posjedu prof. Bogdanova, koji će ga prirediti za štampu u »Hist. Zborniku«. — J. Š.

O Vrhovčevu se odnosu prema Martinoviću ne zna ni danas mnogo više, nego što je V. Deželić prije pedeset godina izrazio riječima: »Bilo kako mu drago, još sve do danas niesu pronađeni spisi, koji bi mogli dokazati krivnju biskupovu, ali niti njegova nekrivnja nije tako dokazana, da bi se moglo s uvjerenjem reći, da nije bio ništa kriv.« (O. c., 100.) Šišić je 1926 mogao konstatirati samo toliko, da su — prema istražnim spisima — veze između Vrhovca i Martinovića »ipak bile mnogo jače, negoli su to oni sami iskazali« i da je Vrhovac »zaista bio u intimnim vezama« s opatom-slobodnim zidarom i da »nije ni jednom riječi kušao da pobije iskaz Martinovićev, da je on bio nosilac demokratskih ideja u Hrvatskoj«.

Bogdanov je u svom prilogu nastojao da objasni odnos Martinovića prema našim krajišnicima, kojima je on u svojoj zamisli buduće, federalistički i demokratski uređene, Ugarske dodijelio ulogu braniča njezinih granica, osobito prema Austriji. On smatra, da su za Martinovića bile u tom pogledu »od presudnog utjecaja« dvije akcije krajišnika 1790: njihova predstavka ugarsko-hrvatskom saboru, s 13 točaka u kojima je sadržana oštra kritika vojnog režima u Krajini, i neuspjeli pokušaj nekih nižih oficira varaždinsko-križevačke regimente u svibnju iste godine, tada stacionirane u Moravskoj, da se u predstavi banu Ivanu Erdödyju zatraži ukidanje »novog njemačkog vojno-feudalnog sistema«, kakav je uveden 1754. Bogdanov prikazuje te akcije krajišnika prema podacima, koje je H. Marczali iznio u svom djelu: *Az 1790—91. Országgyűlés, II, 1907*, ali se iz Marczalijeva teksta ne vidi, da li se prva od tih akcija doista odnosi na hrvatske krajišnike, niti on navodi koje ime u vezi sa spomenutom predstavkom, na osnovu kojega bi se to moglo sa sigurnošću zaključiti.

Premda je Bogdanov s razlogom upozorio na otpor, koji su krajišnici i poslije neuspjele severinske bune 1755 pružali uvođenju »vojnog feudalizma«, nije ipak dao pouzdan dokaz za svoju tvrdnju, da su upravo spomenute dvije akcije utjecale na Martinovića, toliko, da je on »bio prvi, koji je povjerovao u velike revolucionarne mogućnosti ovog pučkog, demokratskog elementa unutar graničarske vojske, određujući mu krupnu misiju u oružanoj borbi za nacionalno i socijalno oslobođenje ugnjetenih naroda u Austriji«.

J. Šidak

F. GESTRIN, DRUŽBENI RAZREDI NA SLOVENSKEM IN REFORMACIJA.

Drugi Trubarjev zbornik, Ljubljana 1951, str. 15—56.

Golemo značenje reformacije za postanak književnosti na narodnom jeziku i razvoj nacionalne svijesti u Slovenaca potpuno je u dosadašnjoj historiografiji potisnulo u pozadinu socijalnu sadržinu toga pokreta. Pisac je u ovoj raspravi, na osnovu obilate građe i literature, pokušao da izloži prije svega ekonomske, a zatim i političke i crkvene prilike, u kojima se reformacija pojavljuje u slovenskim zemljama; da prikaže međusobne odnose i težnje klasa u to doba i da, najzad, odredi stanovište svake pojedine od njih prema reformaciji.

U prilikama, koje su prije svega obilježene krizom velikoga zemljišnog posjeda (od kraja XV. st.) i novim oblicima obrtne proizvodnje u prvim pojavama »ranoga« kapitalizma, osobito zakladom i manufakturom, opreke su se između klasa vrlo zaoštrile. »Stanje« — kaže pisac — koje je nastalo u međusobnom odnosu pojedinih društvenih klasa, lako bismo mogli ukratko označiti riječima, da su klase i slojevi stajali svi protiv svakoga, svaki protiv sviju: plemstvo protiv

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA VII.

1954

BROJ 1—4

NAKLADA »ŠKOLSKA KNJIGA« / ZAGREB

Redakcioni odbor

**OLEG MANDIĆ
JAKŠA RAVLIĆ
JAROSLAV ŠIDAK**

**Glavni i odgovorni urednik
JAROSLAV ŠIDAK**

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB

